

L'energia hidroelèctrica a Andorra (1902-2009)

Eugeni Giral i Quintana

La transformació experimentada per Andorra al llarg dels darrers cent anys, i especialment el seu creixement de població i econòmic dels últims decennis, ha obligat a trobar moltíssims recursos energètics. L'Andorra tradicional n'exigia molt pocs i sortien dels aprofitaments forestals, les aigües i en molt petita part de l'escàs carbó explotat al seu territori.

Quan en el darrer terç del segle XIX a Europa començaren a expandir-se les explotacions d'energia hidroelèctrica va sonar l'hora perquè els territoris de muntanya amb pluviositat elevada i amb desnivells importants dels seus rius es plantegessin com aprofitar-los. Sovint, però, caldria resoldre al mateix temps els problemes d'accessibilitat als emplaçaments dels embassaments, salts d'aigua, canonades, centrals de producció i instal·lacions de les xarxes de distribució. D'altra banda, i d'acord amb un principi ja consagrat en el dret romà, l'aprofitament de les aigües requeriria obtenir l'autorització prèvia del senyor, l'autoritat, que en tenia amb caràcter general la titularitat. A Andorra també es donaren aquestes característiques i en refer la història de les fonts d'energia hidroelèctrica veurem com l'han condicionat.

El primer aprofitament hidroelèctric fou el que Tabacalera Andorrana S. A. va obtenir l'any 1902 per instal·lar un grup elèctric al seu molí, a Andorra la Vella, que prendria l'aigua del Valira del Nord a la Massana. El 24 d'octubre del 1909 Tabacalera oferí la seva electricitat a tots els comuns. L'any 1928 el Dr. Viladot va comprar la secció elèctrica de Tabacalera, amb la qual constituí Electricitat Andorrana S. A.

El 14 de setembre de 1903 el comú de Sant Julià de Lòria va cedir els terrenys per bastir una central. El 9 d'octubre del 1903 es va constituir la Mútua Elèctrica de Sant Julià de Lòria, a la qual el 4 de febrer de 1914 el comú va fer la concessió de subministrament a tota la parròquia.

Els primers grans projectes van ser de l'enginyer tolosenc Robert Pradiers, que el 16 d'agost de 1907 havia signat un acord amb el comú d'Andorra la Vella. Preveia captar l'aigua a Canillo i a Ordino, i fer la central a Andorra la Vella, i es comprometia, si n'obtenia la concessió, a cedir 50 CV al comú d'Andorra. La concessió seria per a noranta anys, s'oferia a pagar un cànon de 300 francs per cada CV que exportés, a més de satisfer un impost industrial que havia de crear el Consell General. L'alt òrgan polític, el 23 de març de 1908, va acordar que una nova concessió comportava respectar totes les concessions anteriors i les servituds de reg, que hauria de pagar un cànon anual de 36.000 francs per construir les carreteres de les Valls, quantitat que es descomptaria del cànon anual que es fixés, així com pagar un impost industrial que calia determinar. S'inicià un llarg estira-i-arroña i finalment el Consell General, ampliat com a Assemblée Magna, el 8 de novembre de 1909 va concedir-li realitzar tres salts d'aigua: un a Escaldes-Engordany de 50.000 kW, un altre al Valira del Nord i el tercer a Arcavell, de 25.000 kW. En contrapartida, Pradiers construiria una carretera de la frontera espanyola a Escaldes i pagaria 1,50 pessetes anuals per cada CV instal·lat. Es fixaven sis anys com a termini d'execució de totes les obres. El Consell General es va comprometre a demanar-ne la concessió als coprínceps. Després de moltes anades i vingudes, el Copríncep francès va signar la concessió, el 24 d'octubre de 1911, i el Copríncep bisbe, el 10 d'abril de 1912. Ben aviat Pradiers trobà dificultats per aconseguir el capital precís, a causa de la incertesa financera i de les dificultats derivades de la Gran Guerra europea pocs mesos més tard. Les obres no s'iniciaren mai, i constatant-ho el Consell General acordà el 20 de novembre de 1917 la caducitat de la concessió. Pradiers acudí al Delegat Permanent francès, que no va acceptar la caducitat decretada pel Consell General. Amb la negativa s'inicià un llarg i enrevessat procés de discussió sobre quins eren els poders dels comuns, del Consell General i dels coprínceps i els seus serveis. Pradiers, mentrestant, el 5 d'abril de 1919 va cedir la seva concessió a la societat Le Nickel. Una nova Assemblée Magna, el 28 de juny de 1921 va donar l'acord a les tesis dels coprínceps, que reivindicaven ser, com a sobirans, els competents per fer les concessions d'aigües. El concessionari no havia aconseguit els capitals necessaris i per tant no havia iniciat les obres. Per tant, el Consell General, constatant que havien transcorregut tots els terminis, va acordar demanar als coprínceps l'anul·lació de la concessió.

El Consell General havia fet una altra concessió, el 26 de juliol de 1916, a Enric Caminals i Torner per a dos salts d'aigua: un a la plana d'Escaldes aprofitant les aigües del riu Madriu, i l'altre al Gran Valira, aigües avall de la segona concessió a Pradiers. L'afer tampoc no es concretà i l'any 1927 Caminals encara discutia amb el Consell General i els delegats permanents sobre les condicions per obtenir la concessió. Diverses vegades al llarg del 1927 el Consell General va demanar als coprínceps que decretessin la caducitat de les concessions fetes a Le Nickel i a

Caminals. Finalment el 28 de juliol de 1927 ho decretà el Copríncep bisbe i el 19 d'abril de 1929 el Copríncep francès, i anul·laren ambdues concessions.

Pocs mesos abans que entrés en producció la central d'Escaldes, de Fhasa, amb una capacitat de 35.000 CV, a les Valls d'Andorra tan sols hi havia petites centrals: a Soldeu, la de casa Hostet, amb 40 CV; a Encamp, la Unió Elèctrica d'Encamp, amb 40 CV; a Andorra, Electricitat Andorrana S. A., amb 110 CV, i a Sant Julià, la Mútua Elèctrica de Sant Julià de Lòria, amb 30 CV.

Les primeres concessions per construir centrals hidroelèctriques havien posat en relleu, entre d'altres aspectes, que no podia limitar-se a l'àmbit de les parròquies la concessió, ja que la mateixa naturalesa de les instal·lacions comportava l'ocupació, o les servituds, sobre terrenys molt més amplis de l'espai nacional. Calia adoptar decisions sobre impostos, política comercial, cànons de compensació o garanties de subministrament i preus que corresponien als polítics i administratius supraparroquials. Les instal·lacions tècniques tenien una capacitat de producció que, al temps que permetien abastir totes les necessitats locals, plantejaven la qüestió de l'exportació d'energia elèctrica als països veïns. La consideració del que inicialment es consideraven aspectes tècnics i de control de la bona realització de les obres de la concessió, havia fet palesa la inexistència de mitjans en mans del Consell General, i que les capacitats de control eren molt superiors en favor del servei del Copríncep francès, que podia utilitzar els serveis tècnics de l'administració francesa. També havien evidenciat que la contrapartida que el Consell General imposava als concessionaris dels salts d'aigua de construir les carreteres era molt gravosa, ja que feia encara més difícil assolir el finançament adequat. Potser el caràcter especulatiu de les demandes de concessió eren també la causa de la dèbil capacitat financera real dels sol·licitants.

A final dels anys 20 Andorra apareixia en alguns mitjans financers catalans com un territori per explotar, com si fos una colònia. L'enginyer català Lluís Creus i Vidal, que havia estat a Andorra a final de 1926 i primers mesos de 1927, imaginava una Andorra en la qual es fes real un projecte global d'explotació: *Que ha de incluir el más bello exponente de la técnica moderna, la realización de explotaciones hidroeléctricas, ha de comprender la apertura de comunicaciones, como carreteras y caminos esparcidos por doquier, y debe también incluir el desarrollo de la riqueza forestal y minera.*

Aquesta idea va interessar de seguida Miquel Mateu i Pla, aleshores un jove de 30 anys, que a principi de 1928 va anar a reconèixer el país. Ell va convèncer el seu pare, Damià Mateu i Bisa, important home d'indústria català, que encarregà a Pierre Forgeot i Lorenzo Gómez Quintero que iniciessin els contactes per veure si era possible demanar una concessió. Després de moltes gestions a París, Tolosa, Perpinyà i Andorra, es redactà el contracte de concessions, i els quaderns de clàusules i condicions generals imposades al concessionaris de forces hidràuliques i el de condicions per a la construcció i millora de les carreteres. El 27 de

març de 1929 el Consell General acorda la concessió a Andreu Boussac i Llorenç Gómez Quintero (Forgeot mentrestant havia estat nomenat ministre Des Travaux Publiques del govern francès).

La concessió era per aprofitar durant 75 anys tres salts d'aigua: el d'Arcavell, sobre el Gran Valira, de 300 metres, entre les cotes 1.120 i 820 metres i amb un cabal de 10 m³/s; el d'Escaldes, aprofitant el Valira d'Orient i el riu Madriu, de 540 metres, entre les cotes 1.660 i 1.120, amb un cabal de 6 m³/s; i el de Sispony, sobre el Valira el Nord i el riu d'Arinsal, de 330 metres, entre les cotes 1.479 i 1.140 metres i un cabal de 4 m³/s. S'hi afegien el permís d'investigar, durant deu anys, si s'hi trobaven minerals i el monopoli de la publicitat a tot el país. En contrapartida els concessionaris s'obligaven a construir les carreteres del Pas de la Casa a Soldeu, d'Escaldes a Encamp i a Soldeu, i d'Andorra la Vella a Ordino per la Massana. Els concessionaris pagarien un cànon anual de 8.000 pessetes entre el 1935 i el 1940, de 13.000 pessetes entre el 1940 i el 1945, i de 25.000 a partir del 1946. També s'obligaven a reservar, per al consum local, el 10% de la potència normal disponible, que es facturaria a un preu d'entre 5 i 10 cèntims el kW/h. Les concessions recollien bona part de les propostes i de les solucions debatudes entre el Consell General, els coprínceps i els seus serveis, i els concessionaris en els infructuosos processos anteriors.

La societat Forces Hydroelèctriques d'Andorra S A (Fhasa) va constituir-se el març de 1930 amb un capital de 10 milions de pessetes, en 50.000 accions nominatives. La seva finalitat principal era gestionar les concessions obtingudes per Boussac-Gómez Quintero, de qui es va subrogar en les obligacions. Era una societat de dret andorrà, si bé el capital havia estat subscrit a parts iguals per capitalistes espanyols i francesos. Els fundadors tenien unes parts de fundador, amb dret a l'11% dels beneficis. I el consell d'administració, a més de repartir-se 4.000 accions amb vot polític, de 20 vots, i que garantien una àmplia posició dominant, tenia reservat el 4% dels beneficis. El 17 d'abril de 1935 Fhasa va fer una emissió d'obligacions de 15 milions de pessetes, 30.000 obligacions de 500 pessetes. Per tant els primers anys Fhasa va aconseguir un ampli finançament, que li va permetre realitzar les inversions inicials amb comoditat. Durant molts anys Fhasa va tenir el suport del Banco Urquijo Catalán. Fhasa va ser presidida del 1934 al 1972 per Henry Breaud, del 1972 al 1986 per Maurice Bourdon i des del 1986 per Jean Breaud.

Fhasa va iniciar les obres de les carreteres, que ja tenia ben projectades, el 30 d'octubre de 1929; s'obren a la circulació, el 1933 la d'Andorra la Vella al Pas de la Casa, i el 1934 la d'Andorra la Vella a Ordino, i foren entregades al Consell General el 16 de novembre de 1935. Atesa la insuficiència de la producció elèctrica va realitzar-se una central auxiliar, de 700 CV a Escaldes, per a les necessitats de les obres. El salt entrà en funcionament l'agost del 1931. El salt principal d'Escaldes, l'únic que es construï, va entrar en funcionament el 4 d'agost del 1934.

Després d'un inici comercial clar, Fhasa va adoptar durant el 1937 i el 1938 una política de no vendre energia a Espanya per crear dificultats a la Generalitat de Catalunya en el subministrament elèctric, tot i que la seva aportació tan sols rondava el 10%. Com ha documentat amb claredat Amparo Soriano, la mesura la impulsà Miquel Mateu i Pla, decidit partidari del general Franco. Després de la Guerra Civil espanyola Fhasa vengué energia a la Compañía de Fluído Eléctrico, a Fuerzas Eléctricas de Cataluña S. A. (Fecsa) i més tard a Red Eléctrica Española S. A. (Redesa).

No hi ha encara cap història de Fhasa, però creiem que les principals obres complementàries es realitzaren a partir del conveni entre Fhasa i el Consell General de 31 de gener del 1959, l'anomenat Pla de millores i ampliacions, destinat a garantir un bon subministrament a totes les Valls, quan començava a créixer la demanda, i la mateixa Fhasa trobava un nou ingrés en la distribució local. Els accionistes de Fhasa deurien haver fet un bon negoci, ja que a part dels dividends, en el moment que renuncià a la producció d'energia el seu actiu estava valorat en 5.055 milions de pessetes, que significaven haver multiplicat extraordinàriament el capital inicial, encara que aquest valor es deflacti per l'índex de preus corresponent.

L'any 1988, Fhasa va renunciar anticipadament –havien passat 58 anys dels 75 previstos– a la concessió i la retornà al Consell General, així com totes les seves instal·lacions. Poc més tard es va crear l'empresa parapública Forces Elèctriques d'Andorra (FEDA).

Eugeni Giral i Quintana

Economista i professor titular a la Universitat Autònoma de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

Concessió de les Forces hidroelèctriques i construcció de carreteres, a les Valls d'Andorra. Andorra: s.e., 1930. 84 p.
La construcció de FHASA i la visió sociològica de l'enginyer Joan Vehils. Andorra la Vella: Col·legi Oficial d'enginyers superiors d'Andorra, 2005. 102 p.

Distribució d'energia elèctrica les Valls. Pla de millores i ampliacions previst en el annex de 21.I.1039 entre el M.I. Consell General i F.H.A.S.A. Andorra la Vella, s.e., gener de 1963. 64 p. + 64 p. + 64 p.

Inventari de la subsèrie 22X, F.H.A.S.A. Andorra la Vella : Arxius Nacionals d'Andorra, 1981. 44 p.